

MILOŠ ZIHERL — UMETNIK, HUMANIST IN BOREC (IV)
(Oris njegove poti in dobe, ki jo je soustvarjal)Dogodki in delo tehnike v Veštrskem mlinu
do usodnega jutra

Točen datum začetka delovanja tehnike v Veštrskem mlinu je težko določiti. Miloš Zihlerl je namreč že med graditvijo tehnike uporabljal zbrano opremo za razna dela, ki so jih naročali okrajni in okrožni forumi. Zadnji Milošev ohranjeni dopis iz tehnike je datiran s 15. 1. 1944, in sicer pismo Dolinskemu na okrožni komite KPS Škofja Loka, ki se glasi: *Pošiljam Ti razmnoženo okrožnico. Ker imamo tu slučajno nov ciklostil, ki bo šel naprej, sem ga preizkusil. Prva stran je nekoliko slabša, ker je bil ciklostil presušen, vendar je dobro čitljiva. Brzobjavko CK-ja nisem razmnožil, ker vsebuje okrožnica Kidriča prav vse točke, ki so v brzobjavki in je brzobjavka prav gotovo poslana na podlagi te okrožnice. Tudi naslov pri okrožnici sem pustil kot je, prvič, ker mora tako ostati, če je podpisan izdajatelj okrožnice, t. j. Izvršni odbor, drugič pa je v naslovu rečeno, da je okrožnica namenjena vsem aktivistom OF, kar so seveda tudi rajonski sekretarji in člani rajonskih komitetov. — Miloš¹*

Očitno je bila tehnika v Veštrskem mlinu tudi nekakšna prehodna točka za pošiljanje opreme, ki se je zbirala na loškem terenu tudi za druge tehnike. To vidimo iz nekaterih dopisov, ki so bili poslani v tem času. Tako Razin piše dne 10. 1. 1944 Marjanu Masterlu: *Radi ciklostil stroja se obrni na tov. Bodina, oz. na tov. Dona, pokrajinska tehnika. En ročni ciklostil je bil poslan pred kratkim od mene na selško tehniko, ki pa je najbrž še na poti. Upam pa, da*

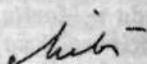
15. I. 1944.

Dragi tov. Dolinski!

Pošiljam Ti razmnoženo okrožnico. Ker imamo tu slučajno nov ciklostil, ki bo šel naprej, sem ga preizkusil. Prva stran je nekoliko slabša, ker je bil ciklostil presušen, vendar je dobro čitljiva.

Brzobjavko CK-ja nisem razmnožil, ker vsebuje okrožnica Kidriča prav vse točke, ki so v brzobjavki in je brzobjavka prav gotovo poslana na podlagi te okrožnice. Tudi naslov pri okrožnici sem pustil kot je, prvič, ker mora tako ostati, če je podpisan izdajatelj okrožnice, t. j. Izvršni odbor, drugič pa je v naslovu rečeno, da je okrožnica namenjena vsem aktivistom OF, kar so seveda tudi rajonski sekretarji in člani rajonskih komitetov.

Tovariško Te pozdravlja!

Zadnje ohranjeno pismo Miloša Zihlerla iz Veštrskega mlina

*dobim še en ročni ciklostil prav v kratkem. Barvo v tubah ti bom lahko poslal kolikor boš rabil, ker jo imam zadostne količine . . .*²

Zelo verjetno je Razin mislil na ciklostil, o katerem govori Miloš v pismu Dolinskemu. Okrožni komite KPS je tudi po drugih poteh iskal pisalne stroje in drugo opremo za tehnike, za svoje potrebe in za višje forume. Tako okrožni komite piše dne 5. 2. tov. Kundetu (Franc Prevodnik), ki je bil sodelavec Adama: *Stroj za katerega si se zoperstavil, da ga oddaš, prinesi dne 8. II. na vezo osebno sam. Stroj, ki ga ima tov. Adam uporabljajte skupno. Izdaje se Ti nalog, da takoj napraviš načrt za ponovno akcijo na stroj, ker veš kje se nahajajo. To akcijo izvedi s terenskimi delavci in kurirji sektorja II. rajona.*³

Tudi s preskrbo literature so bile težave. Tako Dolinski piše 5. 2. Andreju-Rajku Jesenovcu: *Prejeli smo poročilo o izvršeni in poslani literaturi v rajonih loškega okrožja. Čudno se nam zdi zakaj se v Medvode, Poljane in Žiri ne pošilja nič radio poročil. Razjasni nam to zadevo, mogoče mora preskrbovati te rajone kakšna druga tehnika. Stalno se pritožujejo, da ne dobe skoro nič literature. Tovarišu Milošu smo že zdavnaj predložili nov ključ za razpošiljanje Mladine, ker so se ugotovile večje potrebe. Sporoči nam če Ti je že predložil nov ključ.*⁴

Kakor smo zapisali že v prejšnjem sestavku, je Miloš zapustil Veštrski mlin nekako 24. 1. 1944 ter se napotil proti Davči. Sedaj je bila namreč glavna naloga odbrati kadre za novo tehniko, ki je bila izredno zanesljivo opremljena. Verjetno se je Miloš ustavil na svoji poti tudi v štabu Gorenjskega odreda, kjer so že prej tekli razgovori o potrebnih kadrih. V Davčo je Miloš prišel 25. 1., iz Bodinovega dnevnika pa vidimo, da se je že 26. 1. srečal na Pokrajinskem komiteju z Bodinom in Gorazdom, prisotni pa so bili prav gotovo tudi najodgovornejši člani komiteja. Lahko sklepamo, da so že prej tekli razgovori o potrebnih kadrih.

Lahko sklepamo, da so tedaj pretresali razne možnosti, koga naj bi poslali v Veštrski mlin. Očitno pa razni predlogi za ljudi, ki so krožili v decembru in s katerimi smo se srečali že v raznih pismih, niso bili več uresničljivi, ker so bili nekateri že na drugih odgovornih dolžnostih ali pa v vojski. Mislimo na Ivana-Janoša Bertonclja, Kveto-Evo Kodrič, Jerneja Dermoto-Bogota in Alenko Luskovec-Katjo. Namesto prvotne zamisli, da bi tehniko vodil Andrej-Rajko Jesenovec, so sklenili, da bo to Silva Janša-Darja, kar je ona tudi ves čas želela. Prav gotovo pa je bilo na PK odločeno, da v Veštrski mlin pošljejo Benka Bena Anderwalda, ki je bil dosedaj v Pokrajinski tehniki v Poljanski dolini. Ob teh srečanjih pa so govorili o tem, kako povečati konspiracijo okrog nove tehnike, na kar je opozarjal tudi Okrožni komite Škofja Loka. To potrjuje tudi pismo PK VOS za Gorenjsko Okrožnemu komiteju Šk. Loka dne 2. 2. 1944, v katerem med drugim Niko piše: *Pričakujem, da se bodo odlej naši varnostniki bolj disciplinirali in ne bodo po nepotrebnem kompromitirali kraja.*⁵

Na podlagi teh odločitev so se začeli zbirati v Veštrskem mlinu dogovorjeni kadri. O tem, kako so se zbirali, imamo nekaj skopih podatkov iz pripovedovanj tistih, ki so se srečali z Benkom in Markičem. Tako pripoveduje Janez Marinček-Tugo (rojen 8. maja 1920 v Zg. Gorjah, sedaj stanuje v Radovljici): *20. I. 1944 sem bil ranjen na Savskem mostu in po nekaj dneh sem šel na štab Gorenjskega odreda v Martinj vrh. Tam sem srečal Dona, poznal pa sem tudi Janoša, ki me je priporočil za delo v tehnikah, ker sem znal tipkati. Iz Martinj vrha sem odpotoval v Davčo, od koder bi moral biti razporejen v neko tehniko. V Davči sem bil pri neki hiši, kjer sta živela le dva stara človeka,⁶ tam sem*

tudi srečal Darjo, ki sem jo poznal še iz vlaka, ko smo se vozili v Kranj v šolo. V Davči sem srečal tudi Markič Matevža, velikega in močnega človeka, ki je bil tja poslan tudi iz Gorenjskega odreda. Don naju je spraševal, kaj znava in tako ugotovil, da znam tipkati. Markič pa je bil sposoben za roto. Mene je Don določil za Pokrajinsko tehniko v Poljanski dolini, Markiča pa za Veršterski mlin. Iz Davče sem potoval po kurirski liniji in nekje nad Kremenkom, kjer je bila kurirska javka, sem se srečal z Benkom in Vidmar Vladovito-Majdo ter Kersnik Stanetom-Jelovčanom. Benko in Majda sta ravno zapuščala Pokrajinsko tehniko, Benko je potoval v Vešterski mlin, Majda pa na neko drugo dolžnost.⁷

Vladovita Vidmar-Majda, por. Gulič, Koper, Prešernov trg 2, pa o tem izjavlja: V Pokrajinsko tehniko sem prišla koncem novembra 1943 iz Kranja, kjer sem bila terenska delavka. Tovariš Lavriša mi je predlagal, da grem v tehniko. V našo tehniko je konec leta prišel Benko, ki sem ga poznala še iz Kranja. Konec januarja 1943 ali začetkom februarja sem bila iz tehnike premeščena na delo v okrožni odbor OF Kokro, kjer je bil sekretar Jokl-Ivo Slavc. Za časa mojega delovanja v Pokrajinski tehniki so bili tam še Don, Čika in Tilen. Z Benkom sva skupaj potovala in se nato ločila. Benko je šel v Vešterski mlin, kar sem seveda izvedela kasneje, jaz pa preko Save.⁸

Beno-Anderwald Benko je prišel v Vešterski mlin okrog 29. 1. 1944 iz Pokrajinske tehnike, katero je takrat vodil Bogo Fegec-Čika, potem ko je Don odšel v Davčo.

Beno Anderwald-Benko je prišel v Vešterski mlin okrog 29. 1. 1944 iz Poarhitekt, izhajal je iz družine Colnar.⁹ Že pred vojno je bil vključen v mladinsko gibanje v Kranju, sodeloval je pri izdaji lista »Mladina«, ki pa je izšla le v nekaj številkah, nato pa jo je policija zaplenila. Za brošuro komunistične partije je celo založil denar svoje dote. Beno je bil takrat študent in leta 1941 vključen v partijsko celico študentov v Kranju (izjava Staneta Toplaka 2. 10. 1980 v Kranju).¹⁰ Leta 1943 je bil sekretar KP rajona Kranj in hkrati član okrožnega komiteja, katerega sekretar je bil Tone Nartnik-Črnivec. Njegovi sosedni sekretarji so bili Johan Bertonec-Drnovc za RK Podnart, Pavle Kavčič-Miha za RK Stražišče ter Švejk za RK Tržič. Benko je bil rajonski sekretar, ko si je gestapo odločno trudil, da dobi vpliv na odbore OF in v nje vrine ljudi, ki bi otopili ost revolucije in oboroženega odpora. Tako so nekateri člani odbora v Kranju večkrat prišli v stik z znanim gestapovcem Rosumekom (Rožca) z Bleda, ki je pletel svoje mreže po Gorenjski in se pretvarjal, da simpatizira z OF. Seveda pa vsa ta zapletena vprašnja o spopadu VOS z gestapom niso predmet tega sestavka.

Benko je bil večinoma v bližini Črničva na okrožju, ki je bil v Kokri. Tu sta 29. 6. 1943 izdelala znani »Predlog za reorganizacijo PK za Gorenjsko«, katerega avtor je bil prav gotovo Benko.¹¹ Benkov predlog, da naj bi se PK za Gorenjsko zaradi bližajoče se svobode preselil v bližino delavskega centra Kranja v dolino Kokre, kjer bi imel tudi telefonske zveze in elektriko, pa prav gotovo sodi med predloge, ki bi jih bil vesel tudi gestapo (izjava Maksa Krmelja-Matije).¹²

Na vsak način pa je položaj v vodilnih telesih Kranja zahteval spremembe, in tako je 18. 7. 1943 Benko predal posle rajonskega sekretarja novemu sekretarju Ivu Slavcu-Joklu (tudi Borovc)¹³ in ostal le član okrožnega komiteja. Tudi te posle je 24. 9. 1943 predal sekretarju Črničvcu ter odšel v tehniko O. T. I. Kranj, kjer je prevzel vodstvo tehnike in hkrati posle okrožnega tehnika.¹⁴ Tehnika je bila pri Macarolu v Kranju. Ko so Nemci razpisali nagrado tistemu,

21. 1. 44.

Dragi tov. Volintski!

Najlepša hvata na blago. Vseeni, deli so kar dobro odgovarjalo. Poiskati moram si kucine. Lepo je, da črke stane besedo. Vidim, vsa troje vse dobro delujejo, no, se bom še obenila mite, kerar bom v kasnej.

Imarščko te pozdravlja
Darja

Zadnji ohranjeni Darjin dopis iz Davče pred odhodom v Veštrski mlin

ki bi Benka predal gestapu, je septembra meseca zamenjal ilegalno ime Benko v Petek. Ali je bilo res gestapu do tega, da Benka dobi ali pa je šlo za kaj drugega? (izjava Ane Fajgelj-Nuške, Kranj).¹⁵ Vendar je PK za Gorenjsko menil, da ni dobro, da Benko ostane v kranjski sredini, in tako so ga ob koncu novembra poklicali v center in dodelili kasneje v Pokrajinsko tehniko v Poljanski dolini k tov. Edu Bregarju-Donu, ki je bila takrat pod vasjo Vinharje. Toneta Nartnika-Črničva so poslali v okrožje Škofja Loka, okrožni sekretar okrožja Kranj pa je poslal Ivo Slavc-Jokl.

V tehniki v Poljanski dolini je bil med drugimi tudi Andrej Plestenjak-Tilen. Tilen takole opisuje Benka: Benkota sem poznal že iz Kranja. Bil je pošten in družaben človek, ki je često pripovedoval vice. Razlagal mi je, da ga sekirajo, zasledujejo in obsojajo, da je organizator svoje oportunistično-trockistične linije. V naši tehniki ni bil dolgo. V tem času nihče od nas ni imel zveze v dolino. Benko je tehniko zapustil nekako koncem januarja 1944. Odšel je v Vešterski mlin, kamor je šel zelo rad, ker je to odločitev smatral za zaupanje. Rekel mi je, da ga pošiljata v Vešterski mlin Krmelj Maks in Bodin.¹⁶

Dan po prihodu Benka v Veštrski mlin je prišel v tehniko Matevž Markič. Tako razvrstitev prihodov potrjuje tudi Andrej Florjančič. Po podatkih, ki jih je posredovala Rezka Mede, rojena Skapin, iz Kranja, je bil Matevž Markič rojen 12. avgusta 1912 (na spominski plošči pa je datum 11. IX. 1912) kot sin kmečke družine iz Strahinja.¹⁷ Med vojno je delal na Jesenicah v železarni v mezdnem uradu. V partizane je odšel januarja 1944, in sicer skupaj z nekim Colnarjem iz Kranja (avtor ni ugotavljal njegovega sorodstva) v Gorenjski odred preko Kroke. Prvotno so nameravali, da gre v brigado na Primorsko, vendar je štab (Damjan, Košmelj, Igor) odločil, da gre v tehniko. Njegov odhod v tehniko je povezan s stalno željo, da GO odstopi kadre, kar vidimo tudi iz poročila Janoša dne 20. 1. 1944, kjer piše: Na štab Gorenjskega odreda je bil poslan dopis naj napotijo vse tovariše k nam, ki bi jih mi mogli porabiti...¹⁸

Silva Janša-Darja je iz Davče odpotovala 2. 2. 1944. Darja tedaj ni bila več v tehniki Selški, temveč na novem sedežu agit-prop. komisija PK, ki je bila v novem bunkerju pri Podgrivarju v Davči. V Veštrski mlin je prišla

Darja 3. 2. 1944. S seboj je prinesla tudi blago za hlače, ki ji ga je poslal Dolinski, ker je bila prepričana, da bo tu v bližini Loke lažje našla krojača.

S prihodom Darje pa osebje tehnike očitno še ni bilo kompletno. Manjkala je še moč, ki bi tudi obvladala strojepisje. V takšnem položaju se je Benko spomnil svoje stare sodelavke iz okrožja Kranj Ane Fajgelj-Nuše. Takoj po prihodu v Veštrski mlin je vzpostavil zvezo s Kranjem in preko Nušine mame poslal sporočilo. O tem pripoveduje Nuša sama: *3. junija 1943 sem šla v partizane in sicer na okrožni komite Kranj, kjer sta bila tov. Črnivec in Benko. Tu sem opravljala tipkarska in druga dela in prisostvovala marsikateremu dogodku, ki bi še danes zaslužil razčiščevanja. Ko sta Benko in Črnivec odšla z okrožja sem bila poslana v četo pod Storžič kot borka. V začetku februarja 1944 me je poklical komisar čete in mi rekel, da naj grem domov v Kranj, kjer bom zvedela za novo razporeditev. To ni bilo brez nevarnosti, čeprav sem še vedno imela dokument LGW (tovarna v Kranju), kjer sem bila preje zaposlena. Doma sem zvedela, da naj grem v Škofjo Loko k Cerar Marti (Marta Cerar, roj. Colnar je bila žena Franja Cerarja-Matica, ki je bil sorodnik Benka in je bil tačas že v partizanih kot komandant mesta Cerkno) kjer me bo čakala neka ženska ob določeni uri, ki mi bo dala zvezo. Vedela sem, da verjetno grem v kako tehniko, ker mi je Benko že pred odhodom iz Kranja omenil, da bo poskušal zame dobiti kakšno mesto v tehnikah. Tako sem 7. II. popoldne krenila proti Škofji Loki.¹⁹*

Za trenutek prekinimo Nušino pripovedovanje, katere življenjska pot je polna napetih dogodkov, in se vrnimo v tehnike in k Milošu.

Tehnika v Veštrskem mlinu je bila pripravljena za delo. Dali so ji oznako TRK III. (tehniko rajonskega komiteja III.) ali tudi TRK III. Loška. Zakaj so tehniko še vedno označevali z rimsko III, čeprav je rajon Škofja Loka po osvoboditvi Zirov dobil oznako I. Ali zato, ker so tehniko začeli graditi že takrat, ko je rajon Škofja Loka še imel oznako III, ali kaj drugega? Njena življenjska doba pa je bila zelo kratka.

Po prihodu v Davčo se je Miloš lotil dokončanja 6. št. Naše žene ter Slov. poročevalca — gorenjska izdaja, št. 3. Naša žena št. 6 nosi datum 23. 1. 44. Izdelale so jo številne tehnike. Tehnika Selška jo je natisnila 1. 2. v 730 izvodih na 6 straneh.²⁰ Tehnika RK Smlednik 12. 2. 44 v 130 izvodih, tehnika Kranj pa šele 27. 2. v 410 izvodih z rdečo zvezdo. V tej izdaji je v vsebini sprememba. Namesto članka Miloša Zihlerla »Politični pregled« je članek »Dva velikana« (Matija Gubec in France Prešeren) avtorja Droh-a. V IZDG je tudi izvod na rdečem papirju, vendar ni znano, katera tehnika ga je izdelala.

6. številka Naše žene ima sledečo vsebino:

Slovenskim materam in ženam — Glavni odbor SPZZ;

Novo bratstvo narodov Jugoslavije — Mica Šlander;

Kratice, ki jih slišimo vsak dan;

Nedokončano pismo (iz hrvatskega lista »Naprijed«);

Molitev matere izgnanke (pesem) — ni naveden avtor;

Kako lahko pomagamo partizanom — Barbka;

Vsi v partizane;

Ne odlašajte — Tatjana;

Prišla je z Dolenjske — Urška;

Politični pregled — Miloš Zihlerl (1 stran).

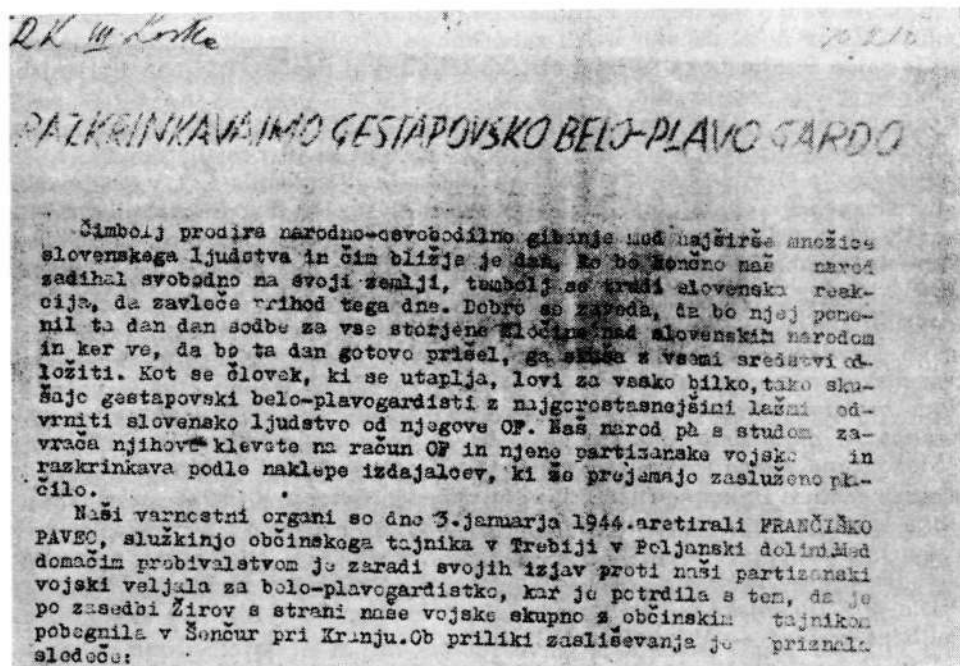
Slovenski poročevalec št. 3, gorenjska izdaja, pa je tehnika Selška izdelala 30. 1. 1944 v 910 izvodih na 8 straneh, torej zelo obsežno in v veliki nakladi.²¹

Tragedija v Veštrskem mlinu

Po prihodu Darje v Veštrski mlin so začeli z delom. Za čas od 3. do 7. februarja sta ohranjena dva dokumenta — izdelka tehnike, ni pa mogoče ugotoviti natančnega dneva izdelave.

Prvi dokument vsebuje obvestilo Varnostne obveščevalne službe Osvobodilne fronte o aretaciji Frančiške Pavec dne 3. 2. 1944, služkinje občinskega tajnika v Trebiji v Poljanski dolini, ki je, ko so zasedli Žiri partizani, pobegnila v Šenčur pri Kranju in nadaljevala s sovražno dejavnostjo in se sestajala z Miklavčičem s Trebije, ki je bil v Ljubljani pri domobrancih. Dokument ima naslov *Razkrinkajmo gestapovsko belo-plavo gardo*. Izdelan je v obliki letaka na polovici pisarniškega formata, tipkan je na obeh straneh. Letak je bil razmnožen na roto stroju v 210 izvodih, na levi zgoraj je s svinčnikom dopisano TRK III. Loška, kar je bilo obvezno za izvode, ki so se hranili v arhivih. Oznako s svinčnikom je napisal Benko. Letak so verjetno raztresli v Poljanski dolini kot obvestilo prebivalstvu, zakaj so likvidirali izdajalko. Če računamo, da je bila Frančiška Pavec aretirana 3. 2. 1944, kar je napisano na letaku, potem vidimo, da so bile zveze zelo hitro vzpostavljene s tehniko in naročilo tudi hitro izvršeno. Letake je tehnika preko kurirskih zvez poslala na naročnika. Original letaka je v IZDG v Ljubljani.²²

Kako je potekalo naročilo za izdelavo gornjega letaka, vidimo iz dopisa OK KPS Škofja Loka Okrožni komisiji VOS z dne 1. 2. 1944 z naslednjo vsebino: *Na dopis števil. 170/44 Vam sporočamo sledeče. Tozadevne letake naj sestavi VOS, ter naj jih da razmnožiti v tehniko s pripombo, da jih takoj odpošlje v Žirovski rajon. V letakih je treba navesti vse njene plavogardistične in iz-*

Del letaka, ki je bil izdelan v Veštrskem mlinu

dajalske delikte. Sporočite nam koliko letakov ste razposlali radi Hajnriherja po posameznih rajonih, ker so prišle pritožbe da ljudje teh letakov niso prejeli. Ako ste teh letakov premalo razmnožili in izdali med narod jih ponovno razmnožite! za OK KPS.²³

Drugi dokument so obrazci za odgovore na 15 do 25 vprašanj, ki so jih izdali razni pokrajinski forumi za Gorenjsko z naslovom: *Vprašanja — direktive št. 3.*

V arhivu IZDG je po en izvod vsake različice, to je 9 različnih direktiv, in sicer:

Izdano od	Namenjeno	Datum	Število vprašanj
Pokrajinski komitet KPS za Gorenjsko	— vsem celicam Partije na Gorenjskem	6. I.	20
	— rajonskim komitetom Partije za Gorenjsko	1. I.	28
	— okrožnim komitetom ZKM za Gorenjsko	6. I.	27
Pokrajinski komitet ZKM za Gorenjsko	— rajonskim komitetom ZKM za Gorenjsko	1. I.	27
	— vaškim in tovarniškim odborom	1. I.	17
Pokrajinsko poverjeništvo ZSM za Gorenjsko	— terenskim odborom ZSM za Gorenjsko	13. I.	25
	— okrožnim odborom OF za Gorenjsko	6. I.	25
	— rajonskim odborom OF za Gorenjsko	6. I.	25
	— terenskim odborom OF oziroma tovarniškim odborom Delavske (DE) enotnosti za Gorenjsko	6. I.	15

Trije dokumenti imajo dodano s svinčnikom v levem zgornjem kotu oznako TRK III. Loška, v desnem pa v 84 izv.

Ker ima oznako v 84 izv., dokument Pokrajinskega poverjeništva OF za Gorenjsko, namenjen okrožnim odborom OF za Gorenjsko, čeprav so bila na Gorenjskem le 4 okrožja, lahko sklepamo, da so vse dokumente razmnoževali v 84 izvodih. Tedaj so torej izdelali 18 matric in razmnožili v 756 izvodih na dveh celih straneh. S svinčnikom dodano oznako za arhiv je tudi pri teh dokumentih pisal Benko. Razmnoževanje dokumentov so naročili pokrajinski forumi in gotovo so izdelke njim tudi poslali. Datumi na dokumentih so tisti, ko je pokrajinski forum izdal direktivo, ne pa seveda datumi razmnoževanja. Teh točnih datumov nimamo, vendar pridejo v poštev le 4., 5. ali 6. februar 1944.

Navedeni dokumenti so zanimivi z več strani, zato navajamo prepisanega izmed njih v celoti:²⁴

TRK III. Loška
Pokrajinsko poverjeništvo OF
za Gorenjsko

v 84 izvodih
6. januarja 1944

Št. 3

V PRAŠANJA — DIREKTIVE okrožnim odborom OF za Gorenjsko

Resnične odgovore na »Vprašanja—direktive« mora okrožni odbor OF pošiljati vsak teden Pokrajinskemu poverjeništvu OF. Lepo napisane oz. natipkane odgovore

je treba numerirati po točkah, kot so navedene v »Vprašanjih — direktivah«. Pod točko, kjer ni nič narejenega, se naredi črta (—). Odgovoriti je treba istočasno na vsa vprašanja. »Vprašanja—direktive« so istočasno tudi zahteve, direktive, smernice za delo okrožnega odbora OF. Na podlagi »Vprašanj—direktiv« se mora vršiti kontrola okrožnega odbora s strani višjih forumov. Jasno je, da bo mogel okrožni odbor pošiljati Pokrajinskemu poverjeništvu redna in resnična tedenska poročila le, če bo kontroliral delo vseh raj. odborov OF v okrožju in če bo od teh sprejemal redna in resnična tedenska poročila na podlagi njihovih »Vprašanj—direktiv«.

Vsako neupoštevanje zgornjih navodil bomo smatrali za težak disciplinski prestop.

S št. 3 postane št. 2 »Vprašanj—direktiv« neveljavna.

VPRAŠANJA — DIREKTIVE

1. Število vaških, število tovarniških, število uličnih in število ostalih odborov OF oz. DE v okrožju?
2. Politična situacija v okrožju (tudi po posameznih rajonih) v zadnjem tednu?
3. V katerih rajonih se nahajajo oz. so se nahajali v zadnjem tednu posamezni člani okrožnega odbora OF?
4. Ali se je vršil v zadnjem tednu redni organizacijski sestanek okrožnega odbora OF — in kdo je bil na njem navzoč?
5. Ali se je vršil v zadnjem tednu kak izredni organizacijski sestanek okrožnega odbora OF — in zakaj?

KK III. Loška *na 84490*

Pokrajinsko poverjeništvu OF
za Gorenjsko 6. januarja 1944.

Št. 3

VPRAŠANJA — DIREKTIVE
okrožnim odborom OF za Gorenjsko

Resnične odgovore na »Vprašanja—direktive« mora okrožni odbor OF posiljati vsak teden Pokrajinskemu poverjeništvu OF. Lepo napisane oš. natipkane odgovore je treba numerirati po točkah, kot so navedena v »Vprašanjih—direktivah«. — od točko, kjer ni nič narejenega se naredi črta (—). Odgovoriti je treba istočasno na vsa vprašanja. »Vprašanja—direktive« so istočasno tudi zahteve, direktive, smernice za delo okrožnega odbora OF. Na podlagi »Vprašanj—direktiv« se mora vršiti kontrola okrožnega odbora s strani višjih forumov. Jasno je, da bo mogel okrožni odbor pošiljati Pokrajinskemu poverjeništvu redna in resnična tedenska poročila le, če bo kontroliral delo vseh raj. odborov OF v okrožju in če bo od teh sprejemal redna in resnična tedenska poročila na podlagi njihovih »Vprašanj—direktiv«.

Vsako neupoštevanje zgornjih navodil bomo smatrali za težak disciplinski prestop.

S št. 3 postane št. 2 »Vprašanj—direktiv« neveljavna.

VPRAŠANJA — DIREKTIVE

1.) Število vaških, število tovarniških, število uličnih in število

Del navodil za poročanje, ki so bila izdelana v Vežtrskem mlinu

6. Ali so prišli člani okrožnega odbora OF na sestanek pripravljeni s poročilom o svojem delu v prejšnjem tednu in s predlogi za svoje delo in delo okrožnega odbora v prihodnjem tednu oz. do določenega časa?

7. Kakšni so bili sklepi tega sestanka?

8. Kako so bili izvedeni sklepi zadnjega organizacijskega sestanka?

9. Katere glavne napake posameznih članov okrožnega odbora OF je odkrila na organizacijskem sestanku kritika in samokritika?

10. Kako so bile v zadnjem tednu izvršene direktive višjih forumov?

11. Kako in v katerih rajonih so bili v zadnjem tednu izpopolnjeni rajonski odbori OF?

12. Kakšni so bili v glavnih obrisih v zadnjem tednu delo in slabosti posameznih rajonskih odborov OF (DE — Delavske enotnosti) — in kako je okrožni odbor vodil in pomagal vsaki od teh organizacij?

13. Kako so vršili odbori OF (DE) v okrožju v zadnjem tednu agitacije in propagando za partizansko mobilizacijo in s kakšnim uspehom?

14. V katerih rajonih so odbori OF (DE) oz. desetina NZ v zadnjem tednu uspešno vodile sabotažne (ter oborožene) akcije in delovanja in koliko ljudi je sodelovalo pri tem v vsakem rajonu in v okrožju?

15. Koliko in kakšne sabotažne (ter oborožene) akcije in delovanje so izvršili odbori OF (DE) v zadnjem tednu po posameznih rajonih in v okrožju (število vseh akcij, največje akcije in najbolj razširjene oblike sabotaže)?

16. Kateri rajonski odbori OF niso imeli v zadnjem tednu rednega organizacijskega sestanka in zakaj?

17. V katerih rajonih so imeli odbori OF (DE) v zadnjem tednu študijske sestanke in koliko ljudi se jih je udeležilo v vsakem rajonu in v okrožju?

18. V koliko rajonih so odbori OF (DE) z uspehom vodili agitacije in propagando po hišah družinah, skupinah, tovarniških oddelkih itd. s čitanjem in razlaganjem člankov iz partijske in OF literature) — in koliko ljudi je zajel ta način agitacije in propagande?

19. Koliko političnih sestankov in koliko mitingov so v zadnjem tednu organizirali odbori OF (DE) v vsakem rajonu in v okrožju in koliko ljudi se jih je udeležilo v vsakem rajonu in v okrožju?

20. Koliko napisnih in koliko trosilnih akcij so izvršili odbori OF (DE) v zadnjem tednu v vsakem rajonu in v okrožju — in koliko ljudi je sodelovalo pri tem?

21. Koliko dopisov so v zadnjem tednu poslali odbori OF (DE) iz posameznih rajonov in iz vsega okrožja na uredništva raznih listov OF?

22. Kako so vršili v zadnjem tednu odbori OF (DE) v vsakem rajonu agitacijo in propagando med oborožene sile okupatorja oz. Rupnikovega belo-plavega Heimatbunda — in s kakšnim uspehom?

23. Kritika nadrejenih forumov?

24. Predlogi?

25. Ostalo?

Da so vprašanja — direktive prišle na pravega naslovnika in bile razposlane po terenu, pričata dva dokumenta. Prvi je dopis OK KPS Škofja Loka Okrožnemu odboru OF z dne 23. 2. 1944, v katerem piše: Pošiljamo vam »Vprašanja-direktive« št. 3. katere takoj uveljavite in po njih sestavljajte poročila. »Vprašanja-direktive« za ROOF in za terenske odbore OF pošiljamo na vpogled in ravnanje, kakor tudi okrožnico o konspiraciji. Sporočamo, da smo vse to kakor tudi za mladinsko organizacijo že razposlali vsem rajonskim komitetom in okrožnemu komitetu ZKM, da razdelijo med vse organizacije.²⁵

V dopisu je omenjena okrožnica o konspiraciji. Ni znano, kdo jo je razmnoževal, prav možno pa je, da je to delala tudi tehnika v Veštrskem mlinu, vendar ni dokaza o tem.

Drugi dokument pa je dopis OK KPS Škofja Loka Okrožnemu odboru ZKM tov. Niku, v katerem piše: *Pošiljamo Vam 3 izvode »Vprašanja-direktive« št. 3, katere je treba takoj uveljaviti in po njih sestavljati poročila. Vsa »Vprašanja-direktive« za vse vam podrejene mladinske organizacije razdelite po vašem ključu in uvidevnosti.*²⁶

Ni pa jasno, zakaj so navedene dokumente razpošiljali šele 23. februarja 1944.

Vse navedene izdelke tehnike je vsak dan zgodaj zjutraj nosila na skrivni kraj pod Lubnikom gospodinja Marija Mihalič.

V teh dneh je bila Darja tudi pri krojaču Rafaelu Berčiču (Rafku), ki je živel v hiši na samem med strnjenim naseljem Stare Loke in Veštrskim mlinom. Tja je nesla blago za hlače, ki ji ga je poslal v Davčo Dolinski. Blago je bilo temno modro iz tekstilne tovarne v Medvodah.

Oglejmo si, kaj se je dogajalo 7. 2. 1944, torej dan pred požigom tehnike. Krojač Rafko Berčič pripoveduje podrobnosti: *Tiste dni sem imel v delu dve uniformi, in sicer za Darjo in Staneta Bernika-Artija. Že popoldne okrog 15. ure je prišel k meni domov preko Čotna po polju Gosar Pavle-Razin in spraševal, če sta uniformi že gotovi. Artiju sem meril uniformo že prej Na Kobili ali pri Tomažu, kamor sem pošiljal tudi kompletne volnenih rokavic in šale, ki mi jih je dala žena Thaler Radota. Jezil sem se nad Razinom, da podnevi hodi s puško okoli in brez potrebe spravlja ljudi v nevarnost. Razin je to počel večkrat, saj je ljudi na glavni cesti in pri belem dnevu legitimiral in podobno. Ker uniformi še nista bili gotovi, sva se dogovorila, da pride zopet zvečer.*²⁷

Od treh popoldne naprej je bilo v tehniki delovno vzdušje. Od 15.50 naprej je namreč Radio svobodna Jugoslavija na valu 25,36 m dnevno objavljaval v slovenščini radijska poročila. Poročila so čitali tako počasi, da jih je spreten zapisovalec lahko spremljal, četudi ni znal stenografije. V Veštrskem mlinu seveda tega problema tako ni bilo, saj je Darja znala stenografirati. To popoldne je napisala poročilo za 4 tipkane strani in pripravila vse za izdelavo matric in razmnoževanje.

Medtem ko je Darja sprejemala radijske vesti, se je iz Kranja proti Škofji Loki peljala Ana Fajgelj, katero smo prej prekinili v njenem pripovedovanju. Nuša pripoveduje: *Iz Kranja sem se peljala s kolesom, na katerega sem dala prazne vreče za krompir. S seboj sem imela potrdilo LGW iz Kranja, da imam prednost na avtobusih. (Nemci so delavcem izstavljali potrdila, da bi ob gnečah lažje prišli na delovno mesto — op. av.) Pred odhodom iz Kranja smo se dogovorili, da bo naslednji dan moj svak prišel v Loko po kolo. Pri Sv. Duhu sem že naletela na zasedo, ko je bilo še čisto svetlo. Ljudi so puščali v Loko, niso pa jih puščali v obratni smeri. Pokazala sem potrdilo LGW in rekla, da grem k teti po krompir. Tako sem prišla v Loko na Spodnji trg k Cerar Marti. Zaradi težav s kolesom sem zamudila kako uro. Marta je rekla, da ženske še ni in jo je skrbelo, če se ni kaj zgodilo, ker je bila vedno točna. (Verjetno gre za Marijo Mihalič ali drugo osebo, vendar se je očitno že nekaj dogajalo — op. av.) V tem pride Kmetič (stanoval je prav tako v Krenerjevi hiši kot Franjo Cerar — op. av.) in pokliče Marto, nakar sta nekaj razburjeno šepetala. Naročil ji je, naj mi zaveže glavo in me da takoj v posteljo, kakor da sem bolna. Marta je rekla, da v Loki pobirajo ljudi in da ne morem iz Loke. Že drugi dan, to je 8. II. zjutraj je Marta povedala, da so požgali mlin in tehniko in da sem ušla gotovi smrti. Tako sem tudi zvedela, kje je bila tehnika. Že drugi dan je svak*

Ana Fajgelj-Nuška, ki se je zadnji hip izognila smrti

poskušali priti v Loko, ker je mamu skrbelo, če nisem bila že v tehniki, pa ni mogel, ker nikogar niso pustili v Loko. Pri Cerarjevih sem bila tri noči. Zvedela sem tudi za streljanje talcev. Šele 10. februarja sem odšla iz Loke in preko Čepulj odšla na Martinj vrh k Mohoriču in v tehniko Gorenjskega odreda (TGO — tehnika A Gorenjskega odreda — op. av.), kjer sem bila do junija 1944 (isto kot op. 19).

Andrej Florjančič-Boris pa pravi: V zapuščeni hiši Plestenjakovih smo imeli skladišče papirja in drugih stvari. 7. februarja popoldne sva šla s Perunom proti Formam in v skladišče po papir in okrog 16.30, ko je bilo še svetlo, sva na glavni cesti iz Kranja proti Loki videla kolono nemških avtomobilov s ceradami, ki so vozili proti Loki.²⁸

Zveze z Razinom in Cerarjem je vzdrževala tudi Marija Kršmanec-Mici iz Škofje Loke, znana aktivistka OF. Preko nje je očitno tudi Razin iskal moči za tehniko. V tem času je bilo govora o tem, da bi odšel v ilegalo tudi Branko Berčič, in ker je bil šibkega zdravja, je bil predviden za delo v tehniki. Vendar on ni vedel, kam naj bi šel. O tem pravi sam: *Ob požigu Veštrskega mlina mi je Marija Kršmanec rekla, da sem se rešil in takrat sem doumel, da sem bil predviden za tja. Sicer pa sem večkrat nesel pošto Matevžu Vidmarju v Veštrski mlin, ki mi jo je dala Mici.*^{28a}

Tako Ana Fajgelj kot Andrej Florjančič torej trdita, da se je operacija Nemcev proti Škofji Loki začela že pri belem dnevu. Kakor je znano, pa je bila akcija vosovcev v Stari Loki, pri kateri je bil ubit pripadnik nemških oboroženih sil, izvedena, ko je bila tema, torej proti večeru. O tej akciji in drugih okoliščinah piše obširno Jože Vidic v knjigi *Krik v Dragi*, ki je izšla leta 1984. Zato se v tem sestavku ne spuščam v dogodke, ki so tam že opisani.

Če upoštevamo, da je preteklo precej časa od likvidacije Nemca do tega, da so bili v vojašnici obveščeni in si ogledali položaj na licu mesta, obvestili gestapo in centrali na Bledu in izvršili vse priprave za akcijo, potem lahko resno dvomimo v to, da je bila likvidacija sploh razlog za akcijo, pač pa primeren in dobrodošel motiv, akcija pa že prej načrtovana in pripravljena.

Če analiziramo potek akcije policije, ki je sledila ta večer, vso noč in drugi dan, spoznamo, da so bile priprave že prej izvedene. Z akcijo so Nemci začeli očitno že pred dogodkom v Stari Loki, če pa ta ugotovitev ni točna, potem bi akcijo izvedli kasneje ob primerni priliki ali tudi brez nje. Akcija je bila tako usklajena, policisti so razpolagali z vsemi naslovi za preiskave in aretacije, da bi bila težko izvedljiva, če ne bi bila že prej načrtovana. Moramo namreč vedeti, da je akcija potekala ponoči, ko je veliko težje razpoznati naslove, zato so policisti očitno razpolagali s poznavalci Loke, ki niso bili le loški gestapovci. Akcije so se udeležili tudi gestapovci z Bleda, kar ni bilo običajno, zato je očitno, da je bila akcija del širše zastavljenega načrta z daleč večjimi cilji kot pa preprosto maščevanje.

Analiza o delovanju ustreljenih talcev iz Škofje Loke in okolice potrjuje, da so bili vsi v večji ali manjši meri aktivno povezani z OF,²⁹ torej gestapo ni udaril mimo. Med ustreljenimi so prav gotovo tudi taki, katere ni mogla izdati Vidičeva, torej so imeli gestapovci informacije tudi iz drugih virov. Verjetno so jih že prej zasledovali in samo čakali ugodnega trenutka. Akcija v Škofji Loki pomeni prelomnico v taktiki gestapa, kajti z njo se je okupator vrnil na metodo represalij s streljanjem talcev, kar dokazuje, da njegova politika, da vriva svoje agente v organizacije OF, ni uspela, kajti oborožena borba se je nadaljevala in krepila. Če nemško akcijo v Loki gledamo še s tega zornega kota, potem lahko trdimo, da bi do akcije prišlo tudi v primeru, četudi vosovska grupa ne bi likvidirala pripadnika nemških oboroženih sil v Stari Loki. Nemogoče je, da bi incident v Stari Loki, ko ni šlo za kakšnega nemškega funkcionarja, spremenil generalno taktiko borbe gestapa proti OF in NOV. Tako spremembo so lahko narekemale le širše analize stanja in globalna odločitev, da je treba spremeniti dotedanje taktike boja. Loke niso izbrali slučajno, saj je bilo njeno zaledje glavno operativno področje partizanske vojske in na tem terenu so bili ves čas tudi vsi vodilni forumi OF.

Vendar vrnimo se v Veštrski mlin. Ko se je stemnilo, sta se Razin in Darja odpravila h krojaču Rafaelu Berčiču. Prišla sta iz dveh razlogov: po uniforme in da obvestita, da so naši v Stari Loki ustrelili Nemca. Kasneje je prišel k Berčiču še Andrej Florjančič. Berčič pripoveduje: *Razin mi je po prihodu povedal, da so naši ustrelili Nemca-gestapovca in mi predlagal, da grem z njimi v ilegalo. Jaz sem imel spričevalo dr. Kocjančiča, da imam bolno nogo in da ne morem hoditi, zato sem se zanašal na ta papir in nisem šel z Razinom. Vsi trije so od mene odšli okrog osmih zvečer. S seboj so vzeli dve uniformi, in sicer za Darjo in Artija. Takoj ko so odšli sem legel v posteljo. Okrog devetih pa je bila vsa hiša obkoljena, vdrli so v hišo in hoteli, da vstanem in grem z njimi. Pokazal sem spričevalo in se delal, kakor da ne morem stopiti na nogo in hoditi. Vse to ni pomagalo in policisti so me dvignili iz postelje in nesli po stopnicah, nato pa vrgli na tla in odšli. Očitno so obupali.*³⁰

Razin je torej vedel, da je bil v Stari Loki likvidiran Nemec. Preiskava pri Berčiču potrjuje, da so policisti zvečer zasedli Staro Loko, po drugih podatkih pa tudi cesto naprej proti Selški dolini.

Andrej Florjančič pravi: *Kakor sem že prej rekel sem bil skupaj s Perunom (Franc Potočnik) 7. februarja popoldne na Formah, kjer smo imeli skladišče. Perun je bil namreč povezan z Metodom (Jože Zupan), ki je zbiral material, zlasti papir in sanitetne potrebščine za bolnice. Nekako ob pol petih popoldne, ko se je šele pripravljaj mrak, sem videl policijske avtomobile, ki so*

vozili proti Loki. Bil sem na straži, Perun pa je šel po material. Od Form sva šla nazaj do Virloga, on je ostal pri moji sestri, jaz pa sem šel k Berčiču, ker sva bila tako dogovorjena z Razinom. Ko sem prišel k Berčiču, nosil sem še nahrbtnik s papirjem, je bila tam že Darja, Razin pa je prišel malo kasneje, ker je bil pri Bergantu na vezi z Nacetom (upravnik doma slepih v Stari Loki, ki je bil po vojni obsojen zaradi sodelovanja z okupatorjem). Berčič nam je pravil, da je na cesti polno Nemcev. Okrog osmih zvečer smo šli nato čez polje proti mlinu. Darja je dobila hlače, jaz pa sem nesel uniformo za Artija. Po cesti so že hodile patrole. Tudi gospodinja Mihaličeva je zjutraj 8. februarja rekla, da je bilo ponoči polno hrupa in da so slišali Nemce. Darji se je mudilo za hlače, ker bi isti večer (8. februarja) morala odpotovati v Davčo.

Stane Bernik-Arti dopolnjuje: Predno je bila končana tehnika, sva bila enkrat z Razinom v njej. Spominjam se še, da je bil v mlinu sestanek vosovcev, na katerem je bilo govora, da nobeden ne sme hoditi čez most, da se tehnika ne kompromitira in vse zveze smo preusmerili na Pamerjev most. Poleg je bil tudi Sifrer Franc in Vidovič Jože-Planinski. Naročil sem, da takoj javijo, če bi kaj zvedeli. Ko sem bil pri Jernaju,³¹ sem dobil obvestilo od Razina, da je moja uniforma gotova, zato sem 7. februarja odjahal v Gabrovo, od tam pa sem mislil oditi v Veštrski mlin in tam tudi prenočiti. Ker pa je padlo veliko snega in je bila pot od Gabrovega do doline zelo poledenela tudi za peš hojo, sem se premislil in odšel nazaj k Jernaju. Ta slučajnost mi je rešila življenje, zgorela pa mi je uniforma.³²

Florjančič nadaljuje: Ko smo se vrnili v mlin, sem jaz odšel spat, ostali pa so začeli z delom. Markič itak ni zapustil mlina.³³

Ekipa je sedaj imela nalogo, da razmnoži radio poročila, ki jih je sprejela popoldne Darja od Radia svobodne Jugoslavije. Zjutraj bi morali namreč poročilo oddati, torej delati ponoči, spali pa naj bi podnevi. Tako bi bila poročila še čisto sveža, ko bi že prišla na teren in v vojaške enote. Taka ažurnost je dajala poseben ugled organizaciji tehnik, pri sovražniku pa vzbujala strah. Radijska poročila, ki so jih izdelali v noči od 7. na 8. februar, so zadnji in tudi najdragocenejši dokument, ki je ohranjen o delu tehnike.³⁴

Radio poročila od 7. februarja so izdelali na 4 straneh v 500 izvodih in na istem papirju kot Vprašanja-direktive in letak. Poročilo zajema novice z vzhodnega bojišča (1 in 1/2 strani), novice z domačih bojišč (1 stran), prispevek o delu Rupnikovega Heimatbunda v Ljubljani, novice z južnega bojišča, ostale vesti po svetu ter Deseto zasedanje Vrhovnega sveta Sovjetske zveze. Poročilo je torej zelo obsežno, vsebuje spodbudne novice z bojišč, obračunava z belo gardo in njihovimi zločini ter daje pregled glavnih dogodkov po svetu (iz Argentine, Bolgarije, Romunije, Madžarske in Poljske). Original poročila je obveznostni izvod in ima kakor ostali dokumenti zgoraj levo s svinčnikom dopisano TRK III loška (tu je »loška« pisano z malo začetnico), desno zgoraj pa 500 kom. Oboje je napisal Benko.

Izdelava 500 komadov poročil na dveh listih (4 strani), torej 1000 listov, je kar obsežno delo. Če upoštevamo, da se je ob takratni tehniki ena matrica lahko uporabila za ca. 100 izvodov (če ni bilo nobenih težav), potem so morali natipkati ca. 20 matric in izrisati glave, zvrtni na roto stroju 2000 strani in nato vse zložiti in speti, potem razumemo, da so morali krepko delati vso noč, če so hoteli končati do jutra, ko je bilo treba poročila odnesti na javko. Po končanem delu, nekako ob treh zjutraj, so šli spat.

RADIO POROČILA

7. 8. 44.

VEHOMNO BOJIŠČE

Priloca se je tretja ofenziva Rdeče armade na severovzhodno od Kijeva Roga in severozahodno od Kijopolja. Na fronti Ukrajinske fronte so v štirih dneh uničile štiri pehotne in tri tankovske divizije, petin devizijam pa so z zavzetjem železniškega križišča Apostolovo preprečile umik in jih imajo obkoljene. V teh bojih so Nemci izgubili čisto na mrtvih 12.000 vojakov in oficirjev, med 2.000 pa je bilo ujetih. Poleg mesta Apostolovo so zasedli še Margana in 200 naseljenih krajev. Uničili so 128 tankov, 150 topov, 245 mitraljezov in druge materiale. Zaplenili pa so 65 tankov, 435 topov, 390 mitraljezov, 5312 avtomobilov in 15 skladišč vojne opreme, hrane in drugega materiala. Sovjetske čete so zasedle vse lavo obalo do ustja reke Dnjepra.

Čete prve in druge Ukrajinske fronte, ki so prodrale južne od Bjeleja Gorkov in zapadno od Kirovgrada so se pri Kovelju združile in obkolile nadaljnih deset nemških divizij in jih sistematično uničujejo. Sovjetsko poveljstvo je teh divizijam dalo ultimatum za predajo zarobitani, ki delujejo v notranjosti tega obročja uničujejo zaloge municije in živil. Te divizije doživljajo isto, kar je doživela pred letom dni 6. nemška armija pred Stalingradom. Edina hrana obkoljenih divizijam so konji, psi in muhi. Nemci skušajo dovažati obkoljenim divizijam hrane in vojni material s transportnimi letali, kar pa jim sovjetsko letalstvo, ki neprestano ruši vse aerodroma v notranjosti stalno preprečuje. Čane v štirih dneh je sovjetsko letalstvo uničilo 84 teh transportnih letal.

Na srednjem odseku sovjetske fronte je Rdeča armada zavzela mesti Rovno in Luck. Zadnje je oddeljeno le še 70 km od linije, kjer je Hitler začel leta 1941. svoj napad na Sovjetsko Zvezo. Z zavzetjem teh dveh mest je postalo ogroženo mesto Lvov, ki je izhodišče in najvažnejše železniško križišče za vse odseke vzhodne fronte.

Na Leningrajskem bojišču so sovjetske čete pod poveljstvom generala Govorova zasedle vse obale ob finskem zalivu do izliva reke Narva v Estoniji. Estonsko mesto Narva je neposredno ogroženo. V dvatrednih bojih na severnem odseku vzhodne fronte so imeli Nemci 40.000 mrtvih in 3.000 ujetih vojakov in oficirjev.

Švedske oblasti so v Estoniji odredile splošno mobilizacijo, zaele so v obrambne svrhe vsa motorna vozila in vsa javna poslopja ter izdale odlok, da morajo biti vse železnice in vse ceste na razpolago dinole vojski. - Sovjetski padalci so se izkrcali v gozdnatih predelih Estonije, kjer vežbajo estonske partizane za borbo proti hitlerjevskim hordam.

Sovjetsko letalstvo je v pretekli noči napadlo z velikim številom letal finsko glavno mesto Helsinki. Požari, ki so izbruhali radi napada so zajeli velik del mesta.

Vsaelovanski odbor v Moskvi je razglasil na račun Rdeče sovjetske vojske

Prva stran radio poročil, ki so jih izdelali v noči pred tragedijo

O dogodkih tistega usodnega jutra 8. februarja 1944 je živa priča le Andrej Florjančič, ki je pripadal osebju tehnike, posredno pa njegova sestra Francka, poročena Mihalič,³⁵ ki je bila velikokrat v Veštrskem mlinu pri moževi mami in ji pomagala. Oglejmo si njuni izjavi. Florjančič izjavlja: *Okrog štirih zjutraj je Marija Mihalič potolkla po stropu pod tehniko in s tem dala znak, da je čas, da gre na javko. Vzela je izdelke tehnike in jih odnesla preko mostu na dogovorjeno skrivališče pod Lubnikom. Rekla je, da ni videla še nič posebnega. Razin mi je napisal listek z naročili kaj vse moram ta dan opraviti in se zvečer vrniti z materialom. Ta dan bi se moral oglasiti pri cestarju Svoljšak Jernaču, ki je stanoval ob glavni cesti, nato pri Žanetu (Tone Hafner-Žane ali Čaruga), pri Bitencu (bil nato pri domobrancih in je pobegnil v Kanado) in od tam v Pevno ter na Križno goro. Vreme je bilo to jutro oblačno in zelo mrzlo. Nekako ob petih, ko je bila še trda tema, sem odšel s kolesom proti glavni cesti. Ko sem se pripeljal po kolovozni poti v bližino kozolca, sem tam videl nemškega stražarja, ko pa so se odprla vrata pri Jernaču in posvetila luč, sem videl Nemce, na cesti pa dva tovornjaka. Ker sem se peljal s kolesom, me stražar ni slišal, jaz pa sem se hitro obrnil in oddirjal nazaj proti mlinu, slišal pa sem Nemce, ki so se glasno pogovarjali. Hitro kličem Razina in mu javim, da gredo Nemci ter predlagal, da se vsi umaknemo v Lubnik, vendar Razin tega ni sprejel, časa pa tudi ni bilo več. V tem pa so proti mlinu že šli Nemci. Razin, ki je bil višje na ganku jih je videl, mene spodaj pa niso videli, ker sem bil za velikim kupom gnoja, ki je bil pred hlevom. Takrat sem se spomnil, da je Matevž predlagal, da naredimo tudi zasilni izhod. Razin se je očitno vrnil v bunker, jaz pa sem z vso naglico skočil proti Sori in skočil vanjo ter se prekopicaval in srečno prišel na drugo stran. Na mostu sem videl več Nemcev. Po trebuhu sem se plazil do grmovja na drugi strani, slišal sem streljanje in eksplozije, ne vem pa, ali so streljali Nemci ali pa je eksplodirala municija, katero je imel skrito lastnik hiše, kar pa mi nismo vedeli. V mlinu je bila tudi moja puška, pištole pa sta imela Razin in Darja, dočim Markič ni imel orožja. Čisto premočen sem se plazil po pobočju Lubnika navzgor in se proti večeru prebil do Jegorovega bunkerja pod Lovrencom, kjer je bil takrat tudi Kržišnik Ivan. Povedal sem kaj se je zgodilo, vsi pa smo čakali, če se je še kdo rešil, kar je upal zlasti Jegorov. Drugi dan proti večeru je prišel v bunker Poljančev Janko in prinesel strašno novico o streljanju talcev, mi pa smo tudi zgubili vsako upanje, da je še kdo iz Vešterskega mlina ostal živ. Po vojni mi je Mihalič Marija pripovedovala še nekaj podrobnosti o poteku dogodka. V mlinu sta bila takrat le ona in Matevž. Ko so Nemci prišli, so v seno podtaknili puško in nato obsodili Matevža, da je njegova in ga aretirali. Delali so preiskavo, vendar niso nič našli. Nič se jim ni mudilo, naložili so na voz razno hrano in drugo blago, odpeljali živino, nato pa zažgali najprej pri Matevžu, nato skedenj-hlev, potem pa hišo. Imela pa je vtis, da so Nemci vedeli, da so neki ljudje v hiši, vendar niso vedeli za tehniko. Nemci so odšli, predno so stavbe pogorele, in sicer okrog sedme ure.³⁶*

Francka Mihalič pa pripoveduje: *Okrog štirinajst dni pred tem smo grabili steljo v Lubniku in z njo zabili tehniko in vse nad hlevom. Marija je vsako jutro nesla pošto iz tehnike in tudi tisti nesrečni dan. V Begunjah, kjer smo bile z mamo (Francka kliče Marijo kot mamo, čeprav je moževa mama — op. av.) skupaj zaprte, mi je pripovedovala, da je bil tisti dan na vezi sam Dolinski. Nemci so rekli v Begunjah, da so jo zjutraj namenoma spustili skozi blokado na zvezo (verjetno so Marijo pri zasliševanju provocirali, da bi izdala zvezo, vendar jim to ni uspelo). Nemci so delali preiskavo, našli pa niso nič, vendar*

Silva Janša-Darja, fotografirana v Davči pred odhodom v Veštrski mlin

Pavle Gosar-Razin, rajonski intendant in neustrahšen borec

Beno Anderwald-Benko
(Petek)

Matevž Markič-Method

so vedeli, da so v hiši neki ljudje. Mama je mislila, da je vse izdala Vidičeva, ki je bila prisotna na sedmih zasliševanjih v Begunjah. Mama je sklepala, da so Nemci ugotovili za mlin iz notesa, ki so ga dobili pri Vidičevi ob predaji, v katero je vse zapisovala. Mama se je jezila na cestarja Jernača, pri katerem so bili vso noč policisti, da ni poslal otroka v mlin, da bi jih obvestil. Nemci so v Begunjah pravili mami, da je ob akciji ušla čez vodo neka ženska (to je bil Florjančič — op. av.). Po naročilu Nemcev je mama pustila obleko in drugo pri Svoljšak Jernaču, predno so jo odpeljali v Begunje.

Popoldne sem šla na pogorišče, vendar je še gorelo, straže pa ni bilo nobene. Žena Jernača mi je zelo branila, da grem gledat na pogorišče in je šla z menoj

do konca njive in mi prigovarjala. Ko sem od Jernača zahtevala mamino obleko, je hotel dovoljenje gestapa. Zato sem šla 9. februarja na gestapo h gestapovcu Kinkelinu in to dvakrat predno sem dobila mamino obleko. Denarnice in DM pa nismo nikdar dobili od Jernača. Jernač se je jeseni 1945 smrtno ponesrečil ko je spravljal s pobočja Lubnika hlode, ki so jih posekali domobranci, pa niso imeli več časa in moči, da bi jih odpeljali. Ljudje so govorili da je usoda najpravičnejši sodnik. Sicer pa sta bila dva Jernačeva sinova v partizanih.

Ob napadu na mlin je bilo tam precej raznega blaga, žita in masti, pa baje tudi denarja. Nemci niso veliko odpeljali, le žito, dočim so živino pustili v Veštru. Večino stvari so nato pobrali Veštrčani. Po napadu na mlin so Nemci odpeljali mamo in Matevža. Dne 21. 4. 44. so mene in sestro aretirali na domu v Stari loki, nato pa odpeljali v Goričane, kamor so pripeljali iz Begunj tudi mamo. Istočasno so pripeljali v Goričane še Panjanove (moža in otroke) in Smidovo Dragico, Panjan Tončko pa iz Begunj. Vse nas so nato izselili v Walchensee v okolici Münchena. Dne 9. 2. so na pogorišču našli ostanke pisalnih strojev, rotostroja in radioaparata ter določene ostanke od izgorelih, po katerih so jih lahko spoznali.³⁷

Kaj se je dogajalo tiste zadnje trenutke v tehniki in kako se je odvijala tragedija, ne bomo nikoli zvedeli. Ker so delali vso noč, so verjetno vsi razen Razina trdno spali. Razin je zadnjič izmenjal nekaj besed s Florjančičem in zvedel, da grede Nemci proti mlinu. Očitno pa je Razin menil, da Nemci slučajno hodijo tod okrog in da je tehnika tako dobro zakonspirirana, da je tudi ob preiskavi ne bi našli. Vprašanje je tudi, ali bi se na hitro in nasilno prebujeni uspeli izmotati skozi ozek izhod, se spustiti iz prvega nadstropja v pritličje in se prebiti. Oboroženi so bili zelo slabo. Morda pa so namenoma ostali v bunkerju, ki se je zapiral le od znotraj, da ne bi ogrožali domačih z vsemi posledicami za njih. Verjetno je Razin zbudil tovariše in v zadnjem trenutku so zaprli vhod in zabrisali sledi. Preživljali so strašne trenutke čakanja. Očitno se Nemcem ni mudilo, kajti najprej so naložili na voz vse, kar je bilo vredno, odgnali živino, nato pa šele začeli s požigom. Ko je bajta gorela, so se spravili nad hlev. Leseni hlev, s slamo krit, je zagorel kot bakla. Tudi tehnika je bila vsa iz lesa, stene pa napolnjene z žaganjem. Ljudje v tehniki so verjetno kmalu začutili, kaj se dogaja, bilo pa je že prepozno, da bi se rešili. Da ne bi živi zgoreli, so verjetno naredili kolektiven samomor. O tem, kakšni so bili ti zadnji trenutki, bomo vedno le ugibali.

S požigom Veštrskega mlina je bila uničena ena najbolj opremljenih tehnik na Gorenjskem. Življenje so izgubili kar štirje tehniki, kar se nikjer drugje na Gorenjskem ni dogodilo. Kakor smo videli, je tehnika delala le malo časa, pa v tem času veliko naredila. Če bi ostala, bi naravnost bruhala nove in nove izdelke, ki sta jih tako potrebovala teren in vojska.

Ostaja pa vprašanje, zakaj tehnike niso iz varnostnih razlogov zapustili. čeprav so bili obveščeni o nemških premikih in imeli dovolj časa vso noč od 7. na 8. februar. Ali jih je vnema do dela zadrževala v tehniki ali pa so bili drugi, nam nepoznani razlogi.

Odmevi na tragedijo

Novice o dogodkih v Škofji Loki so se bliskovito širile po Gorenjski in vsak dan dobivale nova dopolnila in različice. Aktivisti iz Škofje Loke so tekoče obveščali varnostno-obveščevalno službo OF o poteku aretacij, streljanju talcev, kasneje pa tudi o usodah posameznih aretiranih ali izseljenih oseb. O tem so

10. 4. 44

Dragi br. Rajko!

Tr. Art. me je posil, je veselim, da
+ Groja tehnikar izdelala propagandne
liste, katere bi pred 23. februarjem (projekti
au Politi armade) bili varnostni nauki
- Loka in Škofja. To listi bi bili pri roki
na vsaki dogodki tam doli. Najsi
bi bilo v gozdu v misli tega dne, poleg
ga pa lahko tudi: "Kse vrtve sličeje k
ar. waja", "Tunt postopovim prou in ujakovim
to- flosnigardistnim klapeem." in sl. To lahko
im napravim po vsji uridovosti. Listi naj
vse udarni in jim boš bobeni. Art. mi je
a mora bit. Karu manevra in mi lahko
a moj način k temu pripravam.

Liste najpravi naj v 1000 izvodi in jih
daji na Artijev nastoj.

Trarisko Pe podrooga!

hiti

Pismo Miloša Zihlerla An-
dreju Jesenovcu v Selško
tehniko

ohranjena skoraj za vsak dan do konca marca 1944 številna dnevna poročila VOS. Zahtevala bi posebno obdelavo, ki je ni mogoče vključiti v ta sestavek.

Seveda pa se je vest o požigu Veštrskega mlina še posebej hitro razširila med tistimi ilegalci in partizani, ki so bili sodelavci tako nesrečno preminulih tehnikov.

Kako je vest prišla do Jegorova na rajonski komite KPS Škofja Loka, smo že opisali. Iz Jegorovega bunkerja pod Lovrencom so vest prenesli k Stanetu Berniku-Artiju, ki je bil ta dan, to je 8. februarja, v bunkerju nad Potočnikovo domačijo v Breznici. Arti pravi: Novico o požigu Veštrskega mlina sem dobil v bunker, ki sem ga imel nad Potočnikovo domačijo v Breznici, kamor sem se zvečer 7. 2. vrnil iz Gabrovega. Z Martinj vrhom in Davčo smo imeli hitro kurirsko zvezo s kurirjem na konju in smo se je poslužili tudi v tem slučaju. Poslal sem pismu Milošu in Bodinu z obvestilom o dogodku in prošnjo, da tehnika izdelava propagandne letake, da bi vsaj tako čim prej odgovorili na nemško akcijo.³⁸

Zelo verjetno je, da je obvestilo potovalo tudi po Selški dolini v Davčo, čeprav morda ne s točnimi podatki o Veštrskem mlinu.

Iz Bodinovega dnevnika vidimo, da so o Darjini smrti zvedeli v Davči že 9. februarja. Bodin je namreč pod datumom 9. 2. zapisal: *Dop. delal. Zvedel,*

Smrt gestapovskim
psom in njihovim
belo-plavogardističnim
hlajncem

NAŠE ŽRTVE
KLIČEJO K
MAŠČEVANJU

NAŠE ŽRTVE
KLIČEJO K
MAŠČEVANJU

NAŠE ŽRTVE
KLIČEJO K
MAŠČEVANJU

Smrt gestapovskih
belo-plavi gardi

Take so bile parole, ki so jih izdelali po Miloševem naročilu

da je Darja padla.³⁹ To je tudi zadnja beležka v Bodinovem dnevniku, z njo je prenehal zapisovati dogodke. Bodin in Miloš sta bila tedaj v bunkerju agit-prop. komisije PK za Gorenjsko, ki je bil v kleti pri Podgrivarju v Davči. Ko je Miloš prejel obvestilo in prošnjo Artija, je takoj poslal pismo Andreju Jese-
novcu-Rajku v Selško tehniko. To pismo, ki je bilo odposlano že 10. 2. 1944, torej dva dni po dogodku, se glasi: *Dragi tov. Rajko! Tov. Arti me je prosil, če uredim, da bo Tvoja tehnika izdelala propagandne listke, katere bi pred 23. februarjem (rojstni dan Rdeče armade) trosili varnostniki samo v Loki in okolici. Ti listki bi bili prvi odgovor na zadnje dogodke tam doli. Napisani naj bodo v glavnem v smislu tega dne, poleg tega pa lahko tudi: »Naše žrtve kličejo k maščevanju«, »Smrt gestapovskim psom in njihovim belo-plavogardističnim hlapcem« in slično. To lahko sam napraviš po svoji uvidevnosti. Listki naj bodo udarni in čim bolj borbeni. Arti mi piše, da mora biti Razin maščevan in mi lahko na svoj način k temu prispevamo. Listke napravi vsaj v 1000 izvodih in jih pošlji na Artijev naslov. Tovariško Te pozdravlja! Miloš. 10. II. 1944.*⁴⁰

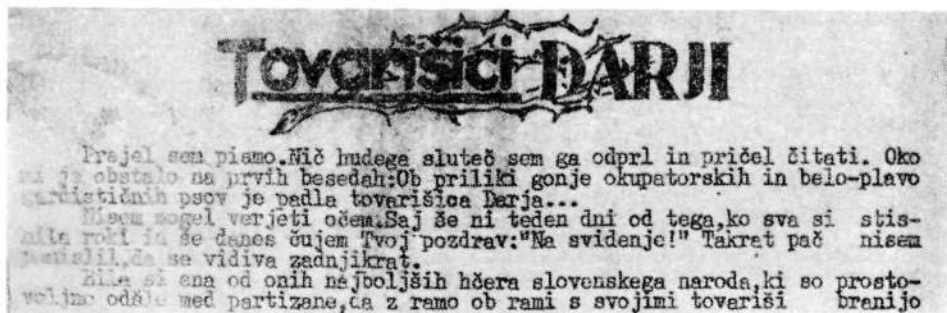
V tehniki Selški so se takoj lotili dela in izdelali matrico s parolami, ki je ohranjena na IZDG v fascikli Tehnika Selška, februar 1944, fasc. 87.⁴¹ Na njej so parole, ki jih je predlagal Miloš v dveh različicah.

Tehnika Selška je nato že 10. 2. 1944 razmnožila letake v 500 izvodih. 15. 2. 1944 pa še enkrat v istem številu, torej skupno 1000, kakor je naročil Miloš.⁴²

Novica o požigu Veštrskega mlina je hitro prispela tudi v Ljubljano in do Ane in Vande Zihlerl, ki sta ilegalno delovali v Ljubljani. Prepričani sta bili, da je padel tudi Miloš, dokler ni prišla v Ljubljano Tončka Hafner, ki je povedala, da je Miloš živ. V drugi polovici februarja je nato Vanda odšla v partizane.⁴³

Tudi Miloš potrjuje te novice, ko 2. maja 1944 piše iz okolice Loke svoji mami v Ljubljano: *Po dolgem času se mi zopet nudi prilika, da se Ti javim. Slišal sem, da se širijo govorice, da sem padel ob priliki nekega izdajstva in da so te govorice prišle že tudi Tebi na uho. Sicer res tedaj ni mnogo manjkalo, do tega, ker pa sem slučajno odšel teden dni preje od tam, sem ostal živ.*⁴⁴

V spomin na hrabro Darjo je Miloš napisal spominski prispevek za Slovenke pod Karavankami pod naslovom: *Tovarišici Darji s sledečo vsebino: Prejel sem pismo. Nič hudega sluteč sem ga odprl in pričel čitati. Oko mi je obstalo na prvih besedah: Ob priliki gonje okupatorskih in belo-plavogardističnih psov je padla tovarišica Darja... Nisem mogel verjeti očem. Saj še ni teden dni od tega, ko sva si stisnili roki in se danes čujem Tvoj pozdrav: "Na svidenje!" Takrat pač nisem zamislil, da se vidiva zadnjikrat. Bila si ena od onih najboljših hčera slovenskega naroda, ki so prostovoljno odšle med partizane, da z ramo ob rami s svojimi tovariši branijo*

Začetek Miloševega posvetila Darji, ki je bilo objavljeno v glasilu SPŽZ za Gorenjsko
»Slovenke pod Karavankami«

dni od tega, ko sva si stisnila roki in še danes čujem Tvoj pozdrav: »Na svide-nje!«. Takrat pač nisem pomislil, da se vidiva zadnjikrat. Bila si ena od onih najboljših hčera slovenskega naroda, ki so prostovoljno odšle med partizane, da z ramo ob rami s svojimi tovariši branijo zemljo pred zverskimi tujci in izmečki slovenskega naroda. Kakor je bila Tvoja odločitev in odhod v partizane odraz Tvoje nesebičnosti in vdanosti svojemu narodu, tako je iz vsega Tvojega dela v naši sredi odsevala trdna volja, boriti se do kraja, dokler ne bo uničen zadnji okupator na naši zemlji in dokler ne bo kaznovan poslednji podli izda-jalec. Vse svoje velike sposobnosti si uporabila, da bi čim več koristila svojemu narodu. In koristila si mnogo. Se danes, ko si sredi dela omahnila, ko so se zaprle za vedno Tvoje oči, sijoče v ognju navdušenja, pozivaš v svojem zadnjem spisu slovenske žene v borbo proti vsem zatiralcem našega naroda. O, da bi vse slovenske žene sledile Tvojemu pozivu! Da bi doumele vso veličino žrtve, ki si jo doprinesla na oltar naše ljubljene domovine! Tvoji tovariši, Darja, obljubljam, da bomo z vsemi silami nadaljevali borbo proti vsem sovražnikom slovenskega naroda in da ne bomo odnehali, dokler ne bo maščevana Tvoja smrt in vseh Slovencev, ki so padli v boju za pravico! Slava Tvojemu spominu, junaška Darja! Smrt okupatorjem in njihovim hlapcem-gestapovski belo-plavi gardi. Miloš.⁶⁵

V isti številki Slovenke pod Karavankami je objavljen tudi Darjin prispevek z naslovom »Kje je naše mesto«, ki ga je Darja napisala tik pred svojo smrtjo. Prispevek obsega eno stran, v njem pa Darja poziva vse slovenske žene, naj se vključijo v borbo za osvoboditev ter z vsemi sredstvi pomagajo borcem, ki se borijo v partizanskih enotah. V njem poziva: *Odkrivajte organizatorje gestapovsko belo-plave garde in druge izdajalce in javljajte jih našim organi-zacijam. S tem boste samo zmanjšale teror, ki ga uganjajo obupanci pred svojim žalostnim koncem!*

S požigom Veštrskega mlina pa se je končala tudi določena doba razvoja Gorenjskih tehnik. Dotedanja taktika, da je treba tehnike graditi v samih središčih okupatorjevih postojank, kar je omogočalo lažje preskrbo s potrebnim

Začetek Darjinega članka, ki ga je napisala pred svojo smrtjo, objavljen v glasilu
»Slovenke pod Karavankami«

materialom in lažje razpečavanje propagandnega gradiva, grajena na strogi konspirativnosti, je zamenjala gradnja tehnik v varnejšem zaledju pod zaščito svobodnega teritorija. To pa zato, ker so transport materiala vedno bolj organizirali in tudi druge kurirske zveze so bile vedno popolnejše in pogostnejše, kar je omogočilo dostavo gradiv na ustrezna mesta in med ljudi.

Razmišljanja o ozadju požiga!

Spričo različnih stvari, ki so se dogajale ob požigu Veštrskega mlina, še danes ni popolnoma jasno, kaj je bilo v ozadju dogodka in kdo vse je bil vpleten. Verjetno to ne bo nikdar razčiščeno, kajti čas opravlja svoje, dokumentov o tem pa je malo ali pa nam niso dostopni.

Vsa uradna poročila o nesreči, ki so jih partizanski forumi pošiljali na razne strani, govore o tem, da so *tehniko požgali Nemci, ne da bi vedeli, da se v hiši nahaja tehnika. Izdana naj bi bila le hiša. Padli so trije tovariši in ena tovarišica.*⁴⁶ Torej so bili prepričani, da je tehnika zgorela slučajno. Če upoštevamo vse okoliščine pa je možno dvojje: ali so Nemci vedeli za tehniko ali pa so jo zažgali slučajno.

Oglejmo si, kaj govori v prid mnenju, da so tehniko požgali slučajno, torej so imeli namen požgati le poslopja.

— Veštrski mlin kot zbirališče aktivistov OF in ilegalcev je bil izdan od več strani. Izdala ga je tudi Tončka Vidic, kar je tudi priznala in bila zato obsojena.

— O požigu mlina se je v Stari Loki že večkrat govorilo, zlasti med domobranci, kar dokazuje, da je bil mlin že dalj časa opazovan in osumljen.

— Požig tehnike se je odvijal v sklopu širše akcije v Škofji Loki in celo kasneje (zjutraj 8. februarja), kakor pa se je začela blokada Loke, preiskave in aretacije (zvečer 7. februarja in ponoči).

— Če bi Nemci vedeli za tehniko, potem bi jo morali napasti takoj, ne pa da so dali tehnikom vso noč časa, da se umaknejo. Posebej, ker so lahko računali s tem, da so v tehniki obveščeni o likvidaciji Nemca v Stari Loki in koncentraciji policije tudi v Stari Loki.

— Gestapo bi si moral prizadevati, da dobi v roke tehnike žive, misleč, da je med njimi Miloš Zihlerl, ki jim ga je Vidičeva dovolj podrobno opisala.

— Preiskavo so delali zelo površno in v temi, ko je tak bunker še težje odkriti. Nič ni preprečevalo Nemcem, da bi mlin obkolili in počakali dneva, nato pa naredili temeljito preiskavo.

— Potek akcije ni kazal na to, da bi Nemci lahko računali na obrambo tehnikov, zlasti ker bi morali vedeti, da je med njimi Razin, ki so ga po akcijah dobro poznali in iskali.

— Pogorišče so Nemci zapustili zelo hitro, pustili niso straže in niso ugotovili, da je ostala med ostanki zgorela oprema za tehniko.

— Tudi aretirane v Begunjah niso o tem zasliševali, tudi Matevža ne, saj je bil ves čas v skupini aretiranih, naslednji dan pa so ga ustrelili. Po zoglenelih ostankih bi tudi lahko izsilili priznanje aretiranih v Begunjah o obstoju tehnike.

Vendar pa nekatere okoliščine dovoljujejo tudi možnost, da so Nemci za tehniko vedeli, morda ne za točno lokacijo. Te okoliščine so naslednje:

— Gestapo je vedel, da so nameravali partizani zgraditi tehniko v mlinu, saj mu je to povedala Vidičeva.

— Tehniko so gradili dalj časa in možno je, da so vohuni te opazovali, saj je gospodinja Mihaličeva rekla, da hodijo večkrat tam okrog sumljivi ljudje.

— Tehnika je delala zelo kratek čas, požgali pa so jo, ko so bili zbrani vsi tehniki. Ali je to res le posledica slučajnih okolnosti?

— Benko je vzdrževal zvezo s Cerarjevo ženo in Kmetičem (Cerar je bil njegov svak) in verjetno v Ljubljani s svojo ženo, okrog katere se je sukala Olga Bohinc iz Medvod in preko nje tudi Rosumek z Bleda, ki je Benka poznal še iz Kranja. Ali je na tej zvezi prišlo do neprevidnosti ali naivnosti? Skoraj nemogoče pa si je zamisliti, da bi bil gestapo obveščen o točni lokaciji tehnike, čeprav bi vedel za zvezo v Loki. Zakaj potem niso aretirali Ane Fajgelj-Nuške?

— Preiskave in aretacije v noči od 7. na 8. februar so delale skupine policistov in gestapovcev, med katerimi so imeli glavno besedo gestapovci iz Bleda. To navajajo v prijavih:

Prijava zločina in zločinca, ki so jih prijavljale v letu 1945 oškodovanke in oškodovanci pri naši ljudski oblasti. Antonija Hafner navaja, da je bila aretirana po gestapovcih z Bleda med njimi neki Maurer. Adela Janežič navaja, da so jo aretirali neznani gestapovci z Bleda. Janez Poljanec navaja, da je bil aretiran po nalogu gestapa z Bleda. Pavel Hafner navaja, da je bil aretiran po gestapovcih z Bleda in v Begunjah zaslišan od gestapovca Sumperja z Bleda. Ana Šmid navaja, da so bili med gestapovci, ki so delali preiskavo, višji gestapovci z Bleda. Tončka Panjan navaja kot storilce in sokrivce Luther Karla, Kinkelin Josefa, gestapo z Bleda, poznan je bil Rozemek, Bauhinger.⁴⁷

Akcijo v Loki so torej vodili ob neposredni udeležbi gestapovske centrale z Bleda.

Če so Nemci vedeli za tehniko in osebje, pa še vedno ostane odprto vprašanje, zakaj si niso prizadevali, da bi dobili v roke tehnike žive. Morda Rosemeku ni bilo do tega, da dobi v roke Benka in da mu je šlo le za maščevanje oziroma ni hotel živih prič o svojih stikih z OF. Če je šlo za maščevanje, potem nastane vprašanje zakaj. Ali se mu je Benko izmuznil izpod njegovega vpliva? Ali je morda operativna enota, ki je bila zadolžena za požig mlina, slabo opravila nalogo in se ni držala možnih drugačnih navodil?

Resnica bo verjetno vedno ostala skrivnost. Tudi če so Nemci načelno vedeli za tehniko, bo ostala neznanka, kaj so vedeli o tehniki. Če je bil požig posledica visoke obveščevalne kombinatorike sposobnega Rosemeka, potem je imel pri tem prav gotovo izredno srečo in uspeh ni bil toliko rezultat njegove bistroumnosti in pameti, kakor pa naše lastne nepravilnosti in naivnosti.

OPOMBE

¹ Pismo Miloša Ziherla Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 15. 1. 1944. Original pisma je v Arhivu v Škofji Loki — M (7).

² Pismo Razina Marjanu Masterlu dne 10. 1. 1944. — IZDG fasc. 705/2.

³ Pismo OK KPS Škofja Loka Francu Prevodniku-Kundetu dne 5. 2. 1944. Original je v Arhivu v Škofji Loki. — Zapuščina Tineta Kalana, a/19.

⁴ Pismo Tineta Kalana-Dolinskega Andreju Jesenovcu-Rajku dne 5. 2. 1944. — Original je v Arhivu IZDG fasc. 705.

⁵ Pismo PK VOS za Gorenjsko Okrožnemu komiteju Sk. Loka dne 2. 2. 1944. — Arhiv v Škofji Loki. — Zapuščina Tineta Kalana, — a/33.

⁶ Očitno gre za hišo Jožeta Jensterla, po domače pri Pagonu, danes Davča 43.

⁷ Izjava Janeza Marinčka iz Radovljice dne 23. 4. 1984 in 5. 7. 1983. Zapis o izjavi hrani avtor.

- ⁸ Pismena izjava Vladovite Vidmar-Majde, poročene Gulič, Koper, Prešernov trg 2, dne 11. 9. 1981. Majda je sestra znanega skojevskega voditelja iz Kranja Tugomirja Vidmarja, ki so ga Nemci ustrelili 21. 2. 1942 v Dragi. Izjavo hrani avtor.
- ⁹ Beno Anderwald je bil svak Franja Cerarja-Matica iz Škofje Loke.
- ¹⁰ Izjava Staneta Toplaka, Kranj, dne 2. 10. 1980. Zapis hrani avtor.
- ¹¹ Predlog za reorganizacijo PK za Gorenjsko. — IZDG, fasc. 660/II.
- ¹² Izjava Maksa Krmelja-Matije dne 19. 6. 1981. — Zapis hrani avtor.
- ¹³ Dokument o tem je na IZDG, fasc. 660/IV-1.
- ¹⁴ Pismo Benka PK 24. 9. 1943. — IZDG, fasc. 660/IV.
- ¹⁵ Izjava Ane Fajgel-Nuške, por. Makuc, iz Kranja dne 20. 11. 1980. — Zapis o izjavi hrani avtor.
- ¹⁶ Izjava Andreja Plestenjaka-Tilna, dne 4. 3. 1981. — Zapis o izjavi hrani avtor.
- ¹⁷ Po podatkih, ki jih je posredovala Rezka Mode in jih je dobila od brata Markiča, je bil Matevž Markič rojen 12. avgusta 1912. Podatke je poslala dne 20. 11. 1980. — Izjavo hrani avtor.
- ¹⁸ Poročilo Janoša z dne 20. 1. 1944. — IZDG, fasc. 62.
- ¹⁹ Izjava Ane Fajgel-Nuške, rojene 18. 7. 1920 v Železnikih, poročene Makuc, stanuje Kranj, Gosposvetska 15. — Zapis hrani avtor.
- ²⁰ Poročilo Rajka o delu tehnike Selške od 1. 2. 1944. do 15. 2. 1944. — IZDG, fasc. 62.
- ²¹ Poročilo Rajka o delu tehnike Selške od 15. 1. do 30. 1. 1944. — IZDG, fasc. 57.
- ²² Letak, s katerim je VOS obvestil prebivalstvo o aretaciji in kaznovanju Frančiške Pavec s Trebije. Original je v arhivu v Škofji Loki.
- ²³ Dopis OK KPS Okrožni komisiji VOS dne 1. 2. 1944. — Arhiv v Škofji Loki, zapuščina Tineta Kalana.
- ²⁴ Vprašanja-direktive-dokumenti so v arhivu v Šk. Loki in v IZDG, fasc. 88.
- ²⁵ Dopis OK KPS Okrožnemu odboru OF dne 26. 2. 1944. — Arhiv v Škofji Loki, zapuščina Tineta Kalana, a/26.
- ²⁶ Dopis OK KPS Okrožnemu odboru ZKM tov. Niku. — Arhiv v Škofji Loki, zapuščina Tineta Kalana.
- ²⁷ Izjava Rafaela Berčiča (Rafkota), rojenega 23. 10. 1912, krojača, stanuje Škofja Loka (izpod Plevne), izjava dne 23. 3. 1981. — Zapis hrani avtor.
- ²⁸ Izjava Andreja Florjančiča-Borisa dne 12. 2. 1981. — Zapis hrani avtor.
- ^{28a} Izjava Branka Berčiča, Škofja Loka, Groharjevo naselje 64. — Zapis o izjavi hrani avtor.
- ²⁹ Biografije talcev so bile objavljene v *Loških razgledih*.
- ³⁰ Izjava Rafaela Berčiča dne 23. 3. 1981. — Zapis hrani avtor.
- ³¹ Kmetija pri Jernaju na Krivem Brdu nad Lušo.
- ³² Izjava Staneta Bernika-Artija dne 12. 3. 1980. — Zapis o izjavi hrani avtor.
- ³³ Isto kot pod 28.
- ³⁴ Radio poročila z dne 7. 2. 1944. Zadnji ohranjeni dokument o delu tehnike. Original dokumenta je v arhivu v **Škofji Loki**.
- ³⁵ Francka Mihalič, rojena Florjančič, dne 27. 2. 1920. Stanovala z možem v Stari Loki.
- ³⁶ Isto kot pod 28.
- ³⁷ Isto kot pod 35.
- ³⁸ Isto kot pod 32.
- ³⁹ Dnevnik Bodina, IZDG.
- ⁴⁰ Pismo Miloša Zihlerla Andreju Jesenovcu dne 10. 2. 1944. — Original je na IZDG, fasc. 87.
- ⁴¹ Matrica za izdelavo parol je na IZDG, fasc. 87.
- ⁴² Poročilo tehnike Selške od 1. februarja do 15. februarja 1944. — IZDG, fasc. 62.
- ⁴³ Izjava Vande Zihlerl dne 23. 4. 1981. — Zapis o izjavi hrani avtor.
- ⁴⁴ Pismo Miloša Zihlerla svoji materi v Ljubljano dne 2. 5. 1944. — Pismo hrani Vanda Zihlerl

⁴⁵ Originalni izvod Slovenke pod Karavankami je na IZDG, fasc. 100. — To številko so razmnoževale razne tehnike, tudi dvobarvno, Original na IZDJ je izdelala Tehnika II. OK Jesenice 14. 3. 1944 v 611 izvodih.

⁴⁶ Med drugim poročilo agit-prop. komisije pri Ob. K. KPS o položaju tehnik na Gorenjskem od I. 1. 1944 dalje z dne 28. 3. 1944. IZDG, fasc. 62/III.

⁴⁷ Prijave zločina in zločincev so v mapi KO 132/46 (proces proti Tončki Vidic) na Vrhovnem sodišču SRS.